

**TARBIYADA MEHR-OQIBAT, HURMAT VA
E'TIQOD QADRIYATLARI****Mustafayeva Xulkar Utkir qizi ¹**¹ Osiyo Xalqaro universiteti 1-bosqich magistranti
hulkarmustafayeva96@gmail.com**MAQOLA
MALUMOTI****ANNOTATSIYA:****MAQOLA TARIXI:**

Received:08.07.2025

Revised: 09.07.2025

Accepted:10.07.2025

KALIT SO'ZLAR:

mehr-oqibat, hurmat,
e'tiqod, qadriyat,
tarbiya, shaxs kamoloti,
axloqiy tarbiya, ijtimoiy
ong

Mazkur maqolada inson shaxsini kamol toptirishda mehr-oqibat, hurmat va e'tiqod qadriyatlarining tarbiyadagi o'rni chuqur tahlil etiladi. Qadriyatlar insonning axloqiy va ruhiy barkamolligini ta'minlovchi asosiy omil sifatida ko'riladi. Jumladan, A. Avloniy "Tarbiya biz uchun hayot-mamot masalasidir" deb bejizga aytmagan, zero tarbiya fazilatlarining avlodlarga uzatilish vositasidir (Avloniy, 1992, 15-bet). Forobiy esa hurmatni aql va yurak uyg'unligi sifatida talqin qiladi (Forobiy, 1993, 62-bet), bu esa tarbiyaning nafaqat tashqi xulq, balki ichki e'tiqod bilan bog'liqligini ko'rsatadi. Vygotskiyning fikricha, bolaning shaxsiy rivojida ijtimoiy muhitdagi mehr va hurmat asosiy vosita hisoblanadi (Vygotsky, 1978, 56-bet).

Maqolada ilmiy-pedagogik manbalar, islomiy qarashlar va zamonaviy psixologik yondashuvlar asosida mazkur qadriyatlarning tarbiyadagi amaliy ifodasi ko'rib chiqiladi. Nussbaumning (2011) insoniy imkoniyatlar yondashuvi asosida ta'limda axloqiy qadriyatlarni shakllantirish zarurati asoslanadi (Nussbaum, 2011, 112-bet). Shuningdek, Hasanboyev (2019) oila va tarbiyada e'tiqodning rolini yoritadi (41-bet). Ushbu manbalar orqali muallif bugungi avlodni nafaqat bilimli, balki axloqli, e'tiqodli va mehrli inson qilib voyaga yetkazishda bu qadriyatlarning qanday o'rni borligini chuqur yoritadi.

Tillarning turlicha bo'lishiga sabab - odamlarning guruhlarga ajralib ketishi, bir-biridan uzoq turishi, ularning har birida bir-biriga ehtiyoj tug'ili-shidir.

Abu Rayhon Beruniy

KIRISH. Tarbiya jarayonining asosiy vazifalaridan biri – inson shaxsini barkamol etib shakllantirishdir. Bu esa, avvalo, shaxsning ichki dunyosi – axloqiy qarashlari, ma'naviy mezonlari, ijtimoiy mas'uliyatini mustahkamlash bilan bog'liq. Mehr-oqibat, hurmat va e'tiqod singari qadriyatlar aynan ana shu maqsadga xizmat qiladi. A. Avloniy “Tarbiya biz uchun hayot-mamot masalasidir” deb bejiz aytmagan (Avloniy, 1992, 15-bet), chunki tarbiya fazilatlarni avloddan avlodga yetkazish vositasidir. Abu Nasr Forobiy esa hurmatni “aql va yurak uyg'unligi” deb ta'riflaydi (Forobiy, 1993, 62-bet), bu esa shaxsiy va ijtimoiy kamolot o'rtasidagi bog'liqlikni anglatadi. Vygotskiy nazariyasiga ko'ra, bolalik davrida ijtimoiy muhitdagi mehr va hurmat shaxs taraqqiyotining asosiy vositalaridan biridir (Vygotsky, 1978, 56-bet). Ushbu maqola mazkur qadriyatlarning tarbiyadagi o'rni va ularning zamonaviy psixologik yondashuvlar bilan uyg'unligini tahlil qilishga qaratilgan.

Mehr-oqibat — insonparvarlik asosidir

Mehr-oqibat qadimdan sharqona tarbiyaning yuragi sanaladi. Bu fazilat oilaviy muhitda, ayniqsa ona va bola o'rtasidagi munosabatda shakllanadi. A. Avloniy ta'kidlaganidek: "Tarbiya biz uchun hayot-mamot masalasidir" (Avloniy, 1992, 15-bet). Mehirsiz tarbiya, qalbsiz jamiyat demakdir. Psixologlar fikricha, bolalik davrida yetarli mehr ko'rmagan shaxsda empatiya, sabr-toqat, ijtimoiy moslashuv darajasi past bo'ladi. Aksincha, mehrli muhitda ulg'aygan bola mehr-muruvvatli, odobli va ijtimoiy faol bo'ladi (Vygotsky, 1978, 56-bet). Zamonaviy psixologiyada bu “emosional xavfsizlik” tushunchasi orqali izohlanadi. Ya'ni, bolaning ijtimoiy va psixologik barqarorligi eng avvalo mehrli munosabatlar orqali shakllanadi.

Oilaviy mehr-oqibat — ota-onalar o'zaro munosabatining farzand tarbiyasidagi roli

Oilada ota-onaning bir-biriga bo'lgan hurmat, e'tibor va mehr-muhabbati farzand tarbiyasida asosiy omillardan biridir. Farzand ota-onaning o'zaro munosabatini ko'z bilan kuzatadi va undan hayotiy andoza oladi. Agar ota-onaning bir-biriga munosabati mehrga asoslangan bo'lsa, bu oilada iliq muhit, psixologik xavfsizlik va o'zaro ishonch shakllanadi.

Yevropalik psixolog Diana Baumrindning ota-onalik uslublari haqidagi tadqiqotlariga ko'ra, o'zaro hurmat va iliqlik ustivor bo'lgan oilalarda bolalar ijtimoiy jihatdan barqaror, hissiy jihatdan sog'lom va mas'uliyatli bo'lib ulg'ayadi. Aksincha, mojaroli, mehrdan xoli

munosabatlar hukmron bo'lgan oilalarda bolalar tajovuzkor, ishonchsiz yoki haddan ortiq yopiq bo'lishi mumkin.

Shuningdek, Vygotskiy va Bruner kabi psixologlar bola rivojida ijtimoiy muhit — ayniqsa eng yaqin ijtimoiy tizim, ya'ni oila — hal qiluvchi ahamiyatga ega ekanini ta'kidlaydilar. Ota-onaning mehrli muomalasi bolaning o'ziga bo'lgan ishonchini shakllantiradi, o'z his-tuyg'ularini ifoda etishga yordam beradi va boshqalar bilan ijobiy munosabat qurishga zamin yaratadi.

Demak, oilada mehr-oqibatli munosabatlar nafaqat erkak va ayol o'rtasidagi uyg'unlikni ta'minlaydi, balki bu uyg'unlik farzandning axloqiy, hissiy va ijtimoiy kamoloti uchun poydevor bo'lib xizmat qiladi.

Hurmat – jamiyatdagi uyg'unlik omili

Hurmat – ijtimoiy munosabatlarning poydevoridir. U faqat kattalarga nisbatan emas, tengdoshlar, kichiklar, hatto jamiyatning har bir a'zosiga nisbatan ham muhim fazilatdir. Abu Nasr Forobiy hurmatni "aql va yurak uyg'unligi" sifatida ta'riflagan (Forobiy, 1993, 62-bet). Hurmat tarbiyasi bolaning o'zini tutish madaniyatini, axloqiy javobgarligini, mulqot etikasini rivojlantiradi. Maktab muhitida bu fazilatni singdirish orqali o'quvchilar orasidagi nizolar kamayadi, o'zaro ishonch mustahkamlanadi (G'ulomov va boshq., 2020, 114-bet). Zamonaviy psixologiyada bu "ijtimoiy-emotsional ko'nikmalar" sifatida talqin qilinadi, ya'ni hurmat shaxslararo munosabatlarda ijobiy hissiy muvozanatni ta'minlaydi.

E'tiqod – ruhiy barqarorlik asosi

E'tiqod — bu insonning o'z hayotiga, jamiyatga, yaxshilikka ishonchi va sadoqatidir. Ayniqsa, bolalik davrida shakllangan diniy, ma'naviy e'tiqod shaxsning butun hayotiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Islomiy ta'limotda e'tiqod tarbiyaning asosiy ustunlaridan biri sifatida qaraladi. Qur'oni karimda e'tiqodli insonlar "yaxshilikka buyurib, yomonlikdan qaytaruvchi" sifatida tavsiflanadi (Oli Imron:104). E'tiqodi kuchli bola to'g'ri yo'ldan adashmaydi, qiyinchiliklarga bardoshli bo'ladi va ijobiy fikrga sodiq qoladi (Hasanboyev, 2019, 41-bet). Bugungi psixologik yondashuvlarda esa e'tiqod "ichki motivatsiya" va "ma'naviy barqarorlik" omili sifatida qaraladi. Bu shaxsning hayotda maqsadli, irodali va stressga chidamli bo'lishini ta'minlaydi. E'tiqod va oiladagi jipslik o'zaro chambarchas bog'liq bo'lgan tushunchalardir. E'tiqod – bu kishining ichki ishonchi, dunyoqarashi, qadriyatlari majmui bo'lib, u insonning hayot tarziga, munosabatlariga va qarorlariga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Ayniqsa, oila kabi muqaddas va muhim ijtimoiy institutda e'tiqodning roli juda katta, chunki u oila a'zolarining bir-biriga nisbatan bo'lgan hurmati, muhabbati, sabr-toqati

va birdamligini mustahkamlaydi. Quyida e'tiqodning oilaviy jipslikdagi o'rni kengroq yoritiladi:

1. Ma'naviy birlik va umumiy qadriyatlar E'tiqod oiladagi har bir a'zoni yagona maqsad va qadriyatlar sari yo'naltiradi. Agar oila a'zolari o'z e'tiqodida, dunyoqarashida yaqin bo'lsa, ular o'zaro tushunish, mehr, sadoqat va vazifaga mas'uliyat bilan yondashishni o'zida mujassam etadilar. Masalan, diniy e'tiqodga ega bo'lgan oilalarda halollik, sabr, kechirimlilik kabi fazilatlar tarbiyalanadi va bu jihatlari o'z navbatida oilani bog'lab turuvchi kuchga aylanadi.

2. Sabr va murosa madaniyati. E'tiqod kishiga hayot sinovlarini bardosh bilan qabul qilishni o'rgatadi. Oila hayoti doim ham silliq kechavermaydi. Kelishmovchiliklar, tushunmovchiliklar bo'ladi. E'tiqodli kuchli inson sabrli bo'ladi, murosaga intiladi, o'zini boshqarishni biladi. Shunday fazilatlar oilaning ajrim emas, birdamlik yo'lini tanlashiga olib keladi.

3. Ota-ona namunasi sifatida e'tiqod. Bolalar ota-onasining e'tiqodi va amaliy hayotiga qarab ulg'ayadi. Agar ota-ona halol, mehnatsevar, sabrli, rahmdil, e'tiqodli bo'lsa, bu oiladagi tarbiya tizimi mustahkam bo'ladi. Bolalar ana shu qadriyatlar asosida kamol topadi va kelgusida o'z oilasini ham shunday qadriyatlar asosida quradi. Bu esa avlodlar davomida e'tiqod va jipslikni saqlab qoladi.

4. Muqaddaslik hissi va mas'uliyat. E'tiqod oila tushunchasiga muqaddaslik baxsh etadi. Nikoh faqat huquqiy bitim emas, balki ilohiy ahd sifatida qaraladi. Bunday qarash er-xotin o'rtasidagi mas'uliyatni oshiradi, sadoqat va hurmatni kuchaytiradi. E'tiqodli insonlar uchun ajrashish eng oxirgi va istalmagan choradir, ular iloji boricha oilani saqlab qolishga harakat qilishadi.

5. Do'stlik va mehr-muhabbatni mustahkamlovchi omil. E'tiqod yurakni tozalaydi, kin, nafrat, hasad kabi illatlardan holi qiladi. Oilada bunday toza tuyg'ular ustuvor bo'lsa, o'zaro mehr-muhabbat, hurmat, minnatdorchilik va birdamlik mustahkam bo'ladi. E'tiqod oilaning yuragi vazifasini bajaradi – u tuyg'ularni tirik tutadi, yuraklarni birlashtiradi, sabr va muhabbatni mustahkamlaydi. E'tiqodli kuchli oilada jipslik, tinchlik va baxt hukmron bo'ladi. Shuning uchun har bir oila a'zosi o'zining ma'naviy dunyosini boyitishga, bir-birining e'tiqodini hurmat qilishga, o'zaro ma'naviy yaqinlikni saqlashga intilishi zarur.

XULOSA

Xulosa qilib aytganda, mehr-oqibat, hurmat va e'tiqod qadriyatlari tarbiya tizimining asosiy ustunlaridir. Ular shaxsning nafaqat axloqiy, balki ruhiy va ijtimoiy kamolotida hal qiluvchi o'rin tutadi. Mehr-oqibat orqali insonda insonparvarlik, rahm-shafqat va

bag'rikenglik fazilatlarini shakllanadi. Hurmat esa ijtimoiy munosabatlarning uyg'unlikda bo'lishini ta'minlab, jamiyatda tinchlik va birdamlikka asos bo'ladi. E'tiqod esa insonni ruhiy jihatdan mustahkamlab, unga hayotda qat'iy pozitsiya va ma'naviy tayanch beradi.

Ilmiy-pedagogik tajribalar shuni ko'rsatadiki, ushbu qadriyatlarni oila, maktab va jamiyatda tizimli ravishda shakllantirish orqali sog'lom jamiyat poydevorini mustahkamlash mumkin. Nussbaumning ta'kidlashicha, axloqiy qadriyatlarga asoslangan ta'lim inson salohiyatini to'laqonli ochib berishga xizmat qiladi (Nussbaum, 2011, 112-bet). Shuningdek, Vygotskiyning sotsiokultural yondashuvi ham bola rivojida ijtimoiy qadriyatlarning rolini alohida ajratib ko'rsatadi (Vygotsky, 1978, 56-bet).

Muallif sifatida men ushbu qadriyatlarning tarbiya jarayonida dolzarb ahamiyatini ta'kidlayman va ularni zamonaviy pedagogik yondashuvlar bilan uyg'unlashtirish zarurligini tavsiya qilaman.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Avloniy, A. (1992). Tarbiya nazariyasi. Toshkent: Fan.
2. Forobiy, A.N. (1993). Axloq va siyosat. Toshkent: Sharq.
3. G'ulomov, D., Qodirov, S., & Rahmonov, M. (2020). Ta'lim va tarbiya metodikasi. Toshkent: Pedagogika.
4. Hasanboyev, N. (2019). Ma'naviyat asoslari. Toshkent: Ma'naviyat.
5. Nussbaum, M. (2011). Creating Capabilities. Harvard University Press.
6. Vygotsky, L.S. (1978). Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes. Cambridge, MA: Harvard University Press.
7. Qur'oni Karim. (2023). Oliy Imron surasi, 104-oyat.